

Győrffy Erzsébet

A helynév-szociológia kutatási területei, feladatai*

1. A tulajdonnév kategóriájának meghatározása időről időre felkelti a nyelvészeknek, filozófusoknak, logikusoknak és maguknak a névtankutatóknak az érdeklődését is. Az utóbbi évtizedekben e kérdéssel kapcsolatban új tényezőként jelent meg a név identitásjelölő szerepe, s ezzel összefüggésben a nevek vizsgálata társadalmi beágyazottságukkal együtt történik. Legutóbb HOFFMANN ISTVÁN a név és az identitás összefüggéseit boncolgató tanulmányában J. SOLTÉSZ KATALIN (1979) klasszikus, többtényezős jelentésstruktúra-felfogását (amely a tulajdonnévnek denotatív, konnotatív, közszoói, etimológiai jelentést tulajdonít) egy ötödik elemmel is kiegészítette: a kulturális jelentéssel. Véleménye szerint „A neveket (...) minden más nyelvi elemnél erősebben jellemzi a kultúrával való összefüggésük. Ezt másfelől úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a névhasználat legalább annyira kulturális, mint amennyire nyelvi kérdés.” (2010: 52).

A nevek kulturális vagy társadalmi jelentésével foglalkozó tudományterületként a szocioonomasztikát jelölhetjük meg. WILHELM F. H. NICOLAISEN már 1985-ben felhívta a figyelmet arra, hogy a kutatók (és a hallgatók) nem foglalkoznak eleget — a szavaival élve: jobb híján — szocioonomasztikának nevezett területtel (1985). A szisztematikus vizsgálatok hiánya mellett kiemeli a tisztán kidolgozott és széles körben elterjedt terminológia szükségességét is. Az 1993-ban rendezett 18. ICOS konferencián FRIEDHELM DEBUS ugyancsak hangot adott annak, hogy továbbra sem tisztázott a szakág tárgyának hatóköre és metodikája sem: a kutatók vagy a szociolingvisztika terminusait használják, vagy pedig a névtani szakirodalomban használatos fogalmakkal írják le a szocioonomasztika körében tárgyalandó jelenségeket (1999). Azt kell mondanunk, hogy máig nem alakult ki egységes helynév-szociológiai elmélet vagy legalább felfogás, míg ugyanis a nemzetközi szakirodalomban számos ilyen témájú írást találunk, a magyar helynévkutatásban ez a tematika napjainkig is csupán nyomokban fedezhető fel.

Ahogy például Finnországban is az élőnyelvi kutatásokból származó névkincs vizsgálata hozta előtérbe a névszociológiai szempont érvényesítését, ugyanúgy nálunk is a névgyűjtés virágkorára tehető a magyar helynév-szociológiai kutatások szórványos megjelenése. A témát érintő munkákban azonban csupán néhány

---

* A publikáció elkészítését az OTKA K 100580 számú pályázat támogatta.

szocioonomasztikai jelenségre terjedt ki a kutatók figyelme, s vizsgálataik — ebből is adódóan — explicit terminológiai és módszertani háttér nélkül zajlottak. A megjelenő témák között említhetjük az elsősorban MEZŐ ANDRÁS nevéhez köthető *népi/közösségi név* és *hivatalos név* terminuspár mentén végzett kutatásokat, melynek legfontosabb célja a névkeletkezés és a névhasználat síkjainak szétválasztása volt (vö. ehhez 1970, 1982). A névhasználattal természetes módon összefonódik a helynévismeret kérdése, mely a leggyakrabban felbukkanó részterülete a korai helynév-szociológiai témákat érintő munkáknak (vö. pl. INCZEFI 1967, TÓTH L. 1974a, 1974b, 1976, KOVÁTS 1981, SZATHMÁRY 1985). E területen módszertani szempontból mindenképpen ki kell emelnünk ZSOLNAI JÓZSEF tanulmányát (1967), mely nyomán a terminológiába bekerültek az aktív–passzív névismeret, alap- és peremnévkészlet, névismereti átlag stb. terminusok. Az egyén helynévismeretét ezenkívül sok oldalról szemlélte: vizsgálta a különböző korú és nemű egyének névismeretét, a névgyakoriság és a helyfajták, az elhelyezkedés és a névvariánsok kapcsolatát. Az egyéni helynévhasználatra vonatkozó megfigyelései SZABÓ GÉZÁT arra a megállapításra juttatták, hogy a szóbeliséghez tartozó nevek különböző nyelvhasználati (a szerző szavaival élve területi-szociolingvisztikai) rétegekhez tartoznak (1989). Néhány írásban a helynévváltozatok stilisztikai funkciójáról is olvashatunk (pl. NAGY F. 1971, FARKAS F. 1980, BACHÁT 1981, KAKUK 1984). Érdekes összefüggéseket tártak fel a többnyelvű települések helynévhasználatát bemutató munkák is (ld. pl. HOFFMANN O. 1989, PENA VIN 1989).

A mai, kortárs helynévkincs vizsgálata mellett meg kell említenünk HOFFMANN ISTVÁN tevékenységét is: a szerző a történeti névanyag helynév-szociológiai elemzését az etnikai célú nyelvi rekonstrukcióban is hasznosíthatónak látja (lásd ehhez 2004, 2005, 2007). Szem előtt kell ugyanis tartanunk a vizsgálat során, hogy az oklevelek helynévi adatai tükrözhetik az általuk jelölt terület nyelvi viszonyait, továbbá akár a lejegyző nyelvi jellemzőit is. Az Árpád-kori Magyarország viszonyait vizsgálva azonban általános érvényű kérdéseket is boncolgat: a különböző fajtájú objektumok névkeletkezésének ügyét, a nyelvi presztízviszonyokat, a kétnyelvűséget és a névkölcsönzést (2007: 18–9). PÁSZTOR ÉVA a későbbi történeti forrásokból származó helynévi adatok szocioonomasztikai felhasználhatóságával önálló tanulmányban foglalkozik (2011). Érdeklődésének középpontjában az áll, hogy a térképeken és a határjárási levelekben szereplő helynevek mennyire tükrözik a valós névhasználatot.

Több idevágó munkát a korábbi időszakból lényegében említeni sem igen tudunk, ami már önmagában indokolja, hogy a nemzetközi kutatásokhoz képest e téren mutatkozó jelentős lemaradását a magyar helynévkutatás pótolja. Tanulmányomban éppen ezért arra teszek kísérletet, hogy egy lehetséges kutatási irányt e szakterületen felvázoljak.

2. A helynév-szociológia kutatási programjának bemutatásakor célszerűnek tűnik röviden megvizsgálni azt, hogy a rokon tudományterület, a személynév-tan keretein belül milyen ide kapcsolható kutatások folytak. Számos munkát idézhethetünk az e témára vonatkozó szakirodalomból, dolgozatomban azonban csupán néhányat említek jelzésszerűen az elmúlt évtized terméséből.

B. GERGELY PIROSKA nagyszabású monográfiát szentelt az erdélyi keresztnévhasználatnak, munkája középpontjában a felekezeteknek a névhasználatra gyakorolt hatása áll (2003). Kalotaszeg keresztnév- és beceneveit vizsgálva pedig a városias és a falusias települések névhasználati különbségeit tárja fel (2005). ÖRDÖG FERENC 18. századi jegyzőkönyvekből gyűjtött névanyagot szemlélteti a névhasználatnak a felekezeti, nemzetiségi, valamint társadalmi rétegek szerinti megoszlását (2005, 2008). Egy másik munkájában a 17. és 18. századra visszamenő, a keresztnévekre kiterjedő kutatásaiban a nemek szerinti megoszlás bemutatását ötvözi a nevek területi elterjedésének és gyakoriságának szempontjával, külön hangsúlyt fektetve a névdivat jelenségére (2007). SLÍZ MARIANN Anjou-kori női személynévek kapcsán a nem és a társadalmi státusz összefüggéseit mutatja be (2011). VÖRÖS FERENC négy szlovákiai település családnévhasználatát járja körül igen sokrétűen (2004). Munkájában a családnévek körében vizsgálja a névviselést és névhasználatot, illetve a névadás történelmi és szociolingvisztikai háttér tényezőit. Tipológiai vizsgálatai során — a hagyományos névrendszertani elemzés mellett — külön szempontnak veszi fel a nevek etnikai, társadalmi, vallás-felekezeti jellemzőit, valamint a névgyakoriságot.

A szocioonomasztika számára ugyancsak kiváló kutatási terepnek bizonyult a családnév-változtatások elemzése. FARKAS TAMÁS a XX. század második felében történt névváltoztatások kapcsán hívja fel a figyelmet arra, hogy a folyamatban részt vevő egyének a társadalmi rétegződés, foglalkozás, felekezeti hovatartozás, nem, életkor, származás, valamint lakóhely alapján is jellemezhetők (2009). KOZMA ISTVÁN pedig a múlt század első harmadára vonatkozóan foglalja össze a családnév-változtatások háttérében álló mikro- és makrokörnyezeti (társadalmi) és politikai indítékokat (2007).

Az itt bemutatott kutatások is jól mutatják a személynév-szociológia jellemző vizsgálati irányait. BAUKO JÁNOS egy a közelmúltban elhangzott előadásában azonban arra tett kísérletet, hogy a szocioonomasztika terminust tágan értelmezve határozza meg a diszciplína kutatási területeit: ide sorolva a névkontaktológiát, névpolitikát, névtervezést, a kisebbségi névhasználatot, a névdivat és a névattitúd vizsgálatát, a névváltoztatást, valamint a névhasználatot és az életkor, nemek, felekezetek, társadalmi rétegek, csoportok stb. összefüggéseinek az elemzését (2010).

3. A következőkben ezeket a kutatási szempontokat is felhasználva, azonban elsősorban a szociolingvisztika trudgilli definíciójából kiindulva próbálom meg bemutatni, hogy jómagam mit tekintek a helynév-szociológia hatáskörébe tartozó

jelenségeknek. „A szociolingvisztikai kutatások az emberi nyelv természetét szeretnék jobban megérteni, mégpedig azért, hogy a nyelvet annak társas környezetében vizsgálják, és/vagy céljuk, hogy eljussanak a nyelv és a társadalom viszonyának és kölcsönhatásának jobb megértéséhez. A szociolingvisztikához tartozik az antropológiai nyelvészet, a dialektológia, a diskurzuselemzés, a beszélésnéprajz, a geolingvisztika, a nyelvérintkezések tanulmányozása, a szekuláris nyelvészet, a nyelvpszichológia és a nyelvészociológia.” (TRUDGILL 1997: 74–5). Amint látjuk, a szociolingvisztika e felfogása a hagyományos nyelvészeti tudományterületek mellett más tudományágakat is idetartozónak tekint. Ezek a diszciplínák szemléletük és kérdésfeltevésük szempontjából is hasonlóak: egyrészt jellemző rájuk, hogy a nyelvet kizárólag társas vonatkozásaival együtt tartják vizsgálhatónak, másrészt egyetértenek abban, hogy legeredményesebben a jelenkori nyelvi állapot vizsgálható. A következőkben e tudományterületek közül kiemelek néhány olyat, amelyet a szociolingvisztikai kutatások szempontjából meghatározónak és relevánsnak gondolok.

3.1. A helynév-szociológia legalapvetőbb kérdése az, hogy az azonos helyet jelölő helynévváltozatok (tulajdonképpen szinonimák) használata milyen szempontok szerint történik, s ez kapcsolható-e különböző névtípusokhoz, azaz eltérő szemantikai és nyelvi szerkezetet mutató jellegzetes helynévcsoporthoz. Ennek révén a vizsgálat valójában kapcsolatba hozható nemcsak a helynevek használatának és ismeretének, hanem keletkezésének a körülményeivel is.

Nyilvánvaló, hogy az egyén névhasználatát a társadalomban betöltött helyével, szerepével összefüggésben célszerű vizsgálni (ahogyan általában a nyelv használatát is), ezért az ezzel összefüggő szempontokat (kor, nem, iskolázottság, foglalkozás stb.) alapvetőnek tekintjük e kutatások kereteinek kijelölésében. Az egyén névismeretének, névhasználatának a felmérése nem statikus vizsgálat kíván lenni, hanem tekintettel van az időbeli változásokra és az ezeket kiváltó tényezőkre is.

A szociolingvisztikai vizsgálatok fontos kérdése továbbá, hogy egy-egy település helyneveinek összessége mennyiben tekinthető rendszernek. Ez előfeltevésem szerint összefügg a települések méretével, jellegével, lakóinak számával. Ezért az ilyen jellegű elemzések során különféle településtípusok lakosainak a névhasználati jellegzetességeit is fel kell mérnünk. Ennek egyik csomópontját a magyar nyelvterületen a néhány száz, legfeljebb egy-két ezer fős, kis határú falvak adják, a másikat pedig a 8-10 ezer lakosú, nagyhatárú mezővárosok. Érdemes górcső alá venni emellett a tanyákon élő népesség névszociológiai helyzetét, de — másik pólusként — a százezres települések lakóinak névismeretét is.

Az ebben a körben felmerülő egyes kérdések megválaszolásához a *dialektológia* vizsgálatokat is segítségül hívhatjuk. A dialektológiát azonban itt meglehetősen tágan értelmezett diszciplínának fogjuk fel, amely nem pusztán a regionális nyelvváltozatok elemzését foglalja magában, hanem valamennyi nyelv-

változatnak a leírását is. A nyelvváltozatok osztályozására sokféle modell született, jómagam leginkább a FIRTH és HALLIDAY munkássága nyomán elterjedt tipológiát (pl. HALLIDAY 1968) tartom követendőnek. Ebben a rendszerezésben a nyelvváltozatokat két fő szempont szerint vizsgálhatjuk: beszélhetünk egyrészt használati, másrészt használói változatokról.

A használati nyelvváltozatok tulajdonképpen helyzeti-stilisztikai variánsokat jelentenek, s a variációk létüket a beszédhelyzetben való választás lehetőségének köszönhetik. E lehetséges változatok a választás különböző dimenzióit foglalják egységbe. A választás alapja egyrészt a nyelvi kifejezés megformálása: bizonyos szituációkban például az egyszerűbb, könnyebben átlátható változatokat részesítjük előnyben. A változatok különbözhetnek azonban egymástól a választékosság szempontjából is (a hétköznapi kifejezésmóddal szemben). A választásban szerepet játszik a helyzet formalitása, valamint a társadalmi státus és hierarchia megjelenítésének, illetve a csoporthoz való tartozás jelzésének az igénye is. A használati (stilisztikai) választás más dimenziója lehet emellett az értékítélet, az állásfoglalás kifejezése is.

A használói változatokhoz tartoznak a regionális, illetve a csoport- és rétegnyelvi változatok. A klasszikus regionális dialektusok, azaz nyelvjárások mellett figyelembe kell vennünk azt is, hogy a többközpontú nyelvnek eltérő nemzeti normái lehetnek. LANSTYÁK ISTVÁN a magyart pluricentrikus nyelvnek tekinti (lásd ehhez pl. 1998), így a határon túli magyar nyelvváltozatok normáinak vizsgálata is a tágabb értelemben vett dialektológia körébe tartozik. A csoport- és rétegnyelveken belül olyan variációkkal kell számolnunk, melyek a közös nem, életkor, etnikum, társadalmi réteg/osztály, illetve foglalkozás, tevékenység, hobbi stb. alapján jellemezhető.

Ehhez kapcsolódóan hasznos lehet megvizsgálni az egyes beszélők névkompetenciáját is. Egy-egy közösségen belül ugyanis a kulturális, pragmatikai, grammatikai tényezőket is magában foglaló névmodellek fő jellemvonásaikban megegyeznek, s ez szolgáltatja a közös névhasználat alapját.

A fentebb felvázolt igen összetett jelenségek megragadásához a névtan hagyományos módszerei nem nyújtanak megfelelő támaszt, a magyar nyelvterületen folytatott névgyűjtés a korábbiakban ugyanis jórészt a legidősebb generáció segítségével történt, és a névkincs legarchaikusabb részét állította a középpontba. A szociolingvisztikai kutatások elsődleges terepe azonban a mai nyelvallapot, így a társadalmat a középpontba állító vizsgálódásoknak is elsősorban erre a kronológiai rétegre kell összpontosítania, az adatgyűjtés folyamán a szinkroniában meglévő helyneveket kell előtérbe állítania. Egy egyén vagy névhasználó közösség helynévhasználatát és helynévismeretét feltáró munka nulladik lépésének éppen ezért annak kell lennie, hogy a kutató egy adott hely összes létező és egykor létezett nevét megpróbálja összegyűjteni. (Ehhez jó alaphoz bizonyulhat a „Magyar Digitális Helynévtár” egyre bővülő adatállománya.) A gyűjtőmunka ilyen irányú kiter-

jesztése azért fontos, mert a használaton kívüli helynevek a passzív névkincs részét képezhetik, másrészt pedig azért is célszerű teljességre törekedni, mert így az alap- és a peremnévkincs elemei egyaránt megjelennek a vizsgálatokban. A tényleges helynév-szociológiai vizsgálatok során pedig kérdőíves-interjúk módszerrel tárható fel mind a helynévhasználat, mind a helynévismeret. A minta kiválasztásakor és a vizsgálatok elvégzésekor három szempontot kell mindenképpen szem előtt tartanunk: azt, hogy az eljárás kvantifikálható, megismételhető és összemérhető legyen.

3.2. A g e o l i n g v i s z t i k a i aspektus a kvantitatív módszereket alkalmazó, regionális alapú dialektológiát jelenti megközelítésünkben. A helynévkutatásban ma már axiómának számít az a tétel, hogy a helynevek a meglévő névkincs analógiájára születnek, azaz egyfajta modellhatás érvényesül a névadáskor, illetve a nevek változásakor is. A helynévtan fórumain ezzel kapcsolatban rendre felbukkan a helynévjárások kérdése is, azaz hogy a névadás alapjául szolgáló modellek területileg mutatnak-e differenciáltságot. A nyelvileg, kulturálisan, történetileg és földrajzilag eltérő területekről ugyanis feltételezhetjük, hogy helynévtani szempontból is különbözőek lehetnek.

Módszertani tekintetben ezek a jelenségek modellalapú összehasonlító vizsgálatokkal tárhatók fel a legeredményesebben. Ilyen jellegű elemzéseket végzett a közelmúltban DITRÓI ESZTER (2010, 2011, 2012), aki a kérdést széles társadalmi beágyazottságában vizsgálja, így egy-egy régió helynévkincsének elemzésekor a történelmi események, a migrációs folyamatok és az idegen nyelvi környezet hatásait is bemutatja.

3.3. A d i s k u r z u s e l e m z é s szemlélete és módszertana is segítségünkre lehet abban, hogy közelebb kerüljünk a helynév társadalomban betöltött szerepkörének megismeréséhez. A tulajdonnév elsődleges funkcióját sokan az egyedítésben látják, a nyelvhasználat során azonban ezt a szerepet más nyelvi eszközökkel is el tudjuk érni. A *Síkfőkúton / itt / ezen a kirándulóhelyen / a Noszvajjal összenőtt településen / az É 47°, K 20° földrajzi koordinátákon fekvő településen vagyunk.* mondatban használt szavak és kifejezések egyaránt kizárólagosan azonosíthatják azt a helyet, ahol épp tartózkodunk, igaz azonban, hogy más és más módon: egyes elemek minden helyzetben képesek erre (a tulajdonnév és a határozott leírások), mások (a névmást tartalmazók) csupán az adott szituációban vagy kontextusban funkcionálnak.

A szocioonomasztikai megközelítés megítélésem szerint ezzel összefüggésben eredményesen támaszkodhat egyfajta k o g n i t í v nézőpontra is, főleg annak a kérdésnek a megvilágításában, hogy a különféle helyekről beszélve az egyén mikor folyamodik közszoói elemek és mikor tulajdonnevek alkalmazásához. Fontosnak gondolom a különféle mikroközösségek (pl. család, baráti társaságok stb.) helynévhasználatának a jellemzését is, s ezzel összefüggésben annak vizsgálatát,

hogy az egyén a különféle nyelvhasználati helyzetekben eltérő regisztereket alkalmazva mennyiben változtat kommunikációs stratégiáján a helynevek (ill. a helyeket jelölő közszói leírások) alkalmazásában, figyelembe véve azt is, hogy erre a kimutathatóan nagyfokú helynévi szinonimitás meglehetősen tág teret biztosít.

Érdekes ezzel összefüggésben felhívni a figyelmet ELWYS DE STEFANI vizsgálódásaira, aki a 23. ICOS konferencián elhangzott előadásában olasz anyanyelvű adatközlők között lefolyt informális beszélgetések alapján mutatta be, hogy milyen verbális és nonverbális eszközöket használnak fel a beszélők a térbeli objektumok leírására: deiktikus elemeket, leírást, rámutató gesztust stb. (2008).

3.4. A nyelv szociálpszichológia az egyes nyelvváltozatokhoz kapcsolódó értékítéletet, attitűdöt állítja vizsgálatai középpontjába. A helynevek kapcsán érdemes lehet kettébontani az attitűd vizsgálatát. A névben kifejeződhet egyrészt a névadónak/névhasználónak a helyhez fűződő kapcsolata, másrészt a névhasználónak magához a névhez való viszonyát is megvizsgálhatjuk. Hajdúszoboszló *Szop City* elnevezése például a névadók szempontjából kifejezheti a városhoz fűződő negatív attitűdjüket. Mások viszont, akik e szleng helynevekkel nem élnek, elítélhetik a név használatát, arra hivatkozva, hogy trágár.

Ilyen jellegű vizsgálatokat korábban jómagam a szleng helynevekkel kapcsolatban folytattam, amelynek során a szlenghasználatra egyébként általában jellemző kettős attitűd rajzolódott ki: a megkérdozett egyetemisták ugyanis használnak szleng helyneveket, többségük azonban el is ítéli ezt a jelenséget, s kerülendő nyelvi elemeknek tartja őket (GYÖRFFY 2010). A Helsinki hivatalos utcaneveivel kapcsolatos névhasználói attitűd felmérésére vállalkozott a „Trends in Toponymy 4” konferencián tartott előadásában TERHI AINIALA (2010), ugyanezen alkalommal STAFFAN NYSTRÖM pedig Stockholm két olyan kerületében (Rinkeby és Tensta) végzett kutatásairól számolt be, ahol a hivatalos svéd nyelven kívül több mint száz különböző nyelvet beszélő közösség él (2010). Az attitűdvizsgálatok során nemcsak a helyi lakosokat kérdezték meg a helynevekhez fűződő értékítéletükről, hanem többek között a politikusokat, a helynévtervezésben résztvevőket, a postásokat, sőt még a tűzoltókat is.

A helynevekkel szemben tanúsított attitűd közvetlen és közvetett módon egyaránt mérhető. Az attitűdök mérésére számos technikát felhasználhatunk: az önregisztrálást, egy külső elbíráló által készített regisztrálást, az attitűdskálákat, a nyelvi viselkedés megfigyelését stb.

3.5. A nyelv szociológia szélesebb körben foglalkozik a társadalmi tényezők és a nyelvhasználat kapcsolatával: ide tartoznak például a nyelvtervezés és a többnyelvűség kérdésével kapcsolatos kérdések is. A szocioonomasztikai kutatások e két területe igen szorosan összefügg egymással. Nagyon fontosnak tartom, hogy megvizsgáljuk a határon túli magyarok, illetve a Magyarországon élő kisebbségek helynévhasználati szokásait is. A vizsgálatokból levont elméleti

következtetések ugyanis hatással lehetnek a helynévpolitikára, például a hivatalos névadásra vagy a térképnevek, a közlekedési táblákon használt nevek alkalmazásának gyakorlatára.

Ebbe a körbe sorolható MAIMU BEREZKINA munkája, melyben Oslo helyneveit a helyi norvég, pakisztáni, valamint lengyel lakók szemszögéből vizsgálta meg (2011). Felmérése arra irányult, hogy a helynevek ismerete ugyanolyan mértékű-e a három etnikum körében, továbbá a nem norvég közösségek mely neveket tartanak „jónak/rossznak”, s hogy új névadásra mely esetekben kerül sor.

4. Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a fentebb említett diszciplínák szemléletükből és kérdésfeltevésükből adódóan új szempontokból teszik a helyneveket vizsgálhatóvá. Ezek közül a legfontosabb, hogy a helyneveket és a helynévhasználatot annak társadalmi vonatkozásaival együtt vizsgálják. A sokszínű kérdésfeltevésnek köszönhetően az általam javasolt kutatási irányvonal igen összetett és sok szempontú, egymást kiegészítő és keresztező vizsgálatokat foglal magában.

A helynévszociológia témaköreit érdemesnek tűnik abból a szempontból is áttekinteni, hogy a helynév és a társadalom analízisében melyik elemre helyeződik nagyobb hangsúly (lásd ehhez pl. WARDHAUGH 2002: 17–8). A mikro-szocioonomasztiikai elemzés során a nyelvnek a társadalomhoz való viszonyára fordítunk figyelmet. E terület központi kérdései a helynév(rendszer)-változás mechanizmusainak, a helynévi változatosság és a helynévrendszerek struktúrájának a feltárása. Ezért meghatározott nyelvi adatokból indul ki, és azt mutatja be, hogy a beszélő által használt változatokból a közösség tagjai hogyan következtetnek a beszélő műveltségbeli, társadalmi-gazdasági helyzetére, mindez milyen társadalmi információkat közvetít a beszélőről, a hallgatóról, illetőleg a kettejük közötti viszonyról. A beszélő identitása(i) felismerhető(k) a nyelv által kínált lehetőségekből való választása alapján, tehát a helynevek változatai közötti választás is társadalmi információkkal bír. A mikro-szocioonomasztiikai vizsgálatok legfontosabb hozadékanak azt tekinthetjük, hogy a többi névtani vizsgálati sík szempontjából általában homogénnek tekintett helynévrendszereket, sokszínűségüket, heterogenitásukat figyelembe véve igyekszik feltárni.

A makro-szocioonomasztiikai kutatás során viszont azért vizsgáljuk a helynévhasználatot, hogy minél többet megtudjunk a társadalomról, tehát nem az egyes nyelvi jelenségeket vesszük górcső alá, hanem egy nyelv vagy nyelvváltozat egészének valamely társadalomban, közösségben betöltött szerepét. Elemezzük például a nyelvi presztízs kérdését, többnyelvű közösségekben azt, hogy az egyes nyelvek milyen valós és szimbolikus szerepet töltenek be az adott közösség életében. A helynévtan számára különösen érdekes kutatási terület ebből a szempontból a határon túli kisebbségi többnyelvűségben élő magyar anyanyelvűek helynévhasználati szokásainak a vizsgálata. Feltárható ugyanis, hogy miként függ össze a helynévválasztás és a társadalmi azonosságtudat; megőrződnek-e ezzel összefü-

gésben a magyar helynevek, s ha nem, akkor hány nemzedék alatt váltja fel a magyart a hivatalos vagy a többségi nyelvű változat. A kisebbségi létben használt helynevek mindennapi kommunikációs, illetőleg etnikai-kulturális identitásjelölő szerepének vizsgálata mellett a helynév a politikai cselekvés eszköze is, tehát elengedhetetlen a helynévpolitika kérdéseinek érintése.

Irodalom

- AINIALA, TERHI (2010), Attitudes towards Street Names in Helsinki. Előadásként elhangzott a „Trends in Toponymy 4” c. konferencián. Edinburgh, 2010. június 28–július 1.
- BACHÁT LÁSZLÓ (1981b), Földrajzi nevek és intézménynevek az ifjúsági nyelvben. *NÉ.* 5: 31–4.
- BAUKO JÁNOS (2010), A szocioonomasztika kutatási területei. Előadásként elhangzott a „XIV. Apáczai-napok 2010. Európátság, magyarság Közép-Európában” c. tudományos konferencián. Győr, 2010. október 14–15.
- BEREJKINA, MAIMU (2011), Place-names in Oslo, seen from an inhabitant perspective in three different ethnic groups. Előadásként elhangzott a 24. Nemzetközi Névtudományi Kongresszuson. Barcelona, 2011. szeptember 5–9.
- DEBUS, FRIEDHELM (1999), Einführung in die Thematik der Sektion. In: *Onomastik: Akten des 18. Internationalen Kongresses für Namenforschung, Trier, 12–17. April 1993. 3. Namensociologie.* Főszerk. KREMER, DIETER. Tübingen. 1–3.
- DE STEFANI, ELWYS (2008), Constructing the Social Space: Toponyms and Place Descriptions in Interaction. Előadásként elhangzott 23. Nemzetközi Névtudományi Kongresszuson. Toronto, 2008. augusztus 17–22.
- DITRÓI ESZTER (2010), Helynévrendszerek modellalapú vizsgálata. *HT.* 5: 155–69.
- DITRÓI ESZTER (2011), Egy lehetséges módszer a helynevek területi különbségeinek az igazolására. *HT.* 6: 151–61.
- DITRÓI ESZTER (2012), Helynévrendszerek területi differenciáltsága. *HT.* 7: 29–38.
- FARKAS FERENC (1980), Öt járszági település külterületi földrajzinév-anyagának néhány stilisztikai sajátossága. *NÉ.* 4: 20–30.
- FARKAS TAMÁS (2009), *Családnév-változtatás Magyarországon.* Bp.
- B. GERGELY PIROSKA (2003), *A felekezetek hatása az erdélyi keresztnévhasználatra a reformáció és ellenreformáció korában.* MNyTK. 219. sz. Bp.–Miskolc.
- B. GERGELY PIROSKA (2005), *Kalotaszeg kereszt- és becenevei.* Magyar Névtani Értekezések 1. sz. Bp.–Miskolc.
- GYÖRFFY ERZSÉBET (2010), Slang toponyms. Conclusions of a survey. Előadásként elhangzott a „Trends in Toponymy 4” c. konferencián. Edinburgh, 2010. június 28–július 1.
- HALLIDAY, MICHAEL A. K. (1968), The Users and Uses of Language. In: *Readings in the Sociology of Language.* Szerk. FISHMAN, J. A.. The Hague. 139–69.
- HOFFMANN ISTVÁN (2004), Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi háttéréről. *HT.* 1: 9–61.

- HOFFMANN ISTVÁN (2005), Régi helyneveink névadóinak kérdéséhez. *NÉ.* 27: 117–24.
- HOFFMANN ISTVÁN (2007), Nyelvi rekonstrukció — etnikai rekonstrukció. In: *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–JUHÁSZ DEZSŐ. Debrecen–Bp. 11–20.
- HOFFMANN ISTVÁN (2010), Név és identitás. *MMyj.* 48: 49–58.
- HOFFMANN OTTÓ (1989), A cigányok földrajzinévadásának néhány jellegzetessége. *MNyTK.* 183: 323–8.
- INCZEFI GÉZA (1967), A földrajzi nevek történeti rétegződéséről. *SzTFTK.* 1967: 79–91.
- KAKUK MÁTYÁS (1984), „Beszélő helynevek” a Tiszazugban. *Nyr.* 108: 269–72.
- KOVÁTS DÁNIEL (1981), A belterületi nevek kérdéséhez. *MNyTK.* 160: 169–71.
- KOZMA ISTVÁN (2007), A hivatalos családnév-változtatások indokrendszerének vizsgálatáról. *NÉ.* 29: 87–106.
- LANSTYÁK ISTVÁN (1998), A magyar nyelv központjai. In: *Nyelvmentés vagy nyelvárulás?* Szerk. KONTRA MIKLÓS–SALY NOÉMI. Bp. 326–56.
- MEZŐ ANDRÁS (1970), Községi név — mesterséges név. *NytudÉrt.* 70: 315–20.
- MEZŐ ANDRÁS (1982), *A magyar hivatalos helységnévadás*. Bp.
- NAGY FERENC (1971), A helységnevek humora. *MNy.* 67: 195–203.
- NICOLAISEN, WILHELM F. H. (1985), Socio-Onomastics. In: *Der Eigename in Sprache und Gesellschaft, I. Verhandlungen im Plenum*. Lipcse. 118–32.
- NYSTRÖM, STAFFAN (2010), Naming Parks, Foot-Paths and Small Bridges in a Multicultural Suburban Area. Előadásként elhangzott a „Trends in Toponymy 4” c. konferencián. Edinburgh, 2010. június 28–július 1.
- ÖRDÖG FERENC (2005), A 18. századi népességösszeírások és egyházlátogatási jegyzőkönyvek mint a névszociológia forrásai. *NÉ.* 27: 23–30.
- ÖRDÖG FERENC (2007), A keresztnévdívat településtörténeti, tisztelettörténeti és szociológiai motivációi a XVII–XVIII. században. In: *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–JUHÁSZ DEZSŐ. Debrecen–Bp. 175–83.
- ÖRDÖG FERENC (2008), A 18. századi családnevek névszociológiai vizsgálata (Szolgák, szolgáltók és más szolgarendűek neve). In: *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Szerk. BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ. Bp. 423–9.
- PÁSZTOR ÉVA (2011), A történeti források szocioonomasztikai felhasználhatósága a helynévrendszerek vizsgálatában. *HT.* 6: 133–50.
- PENAVIN OLGA (1989) A BMFN [Baranya megye földrajzi nevei] szlavisztikai értékeiről. *Baranyai Művelődés* 1989/3: 54–5.
- SLÍZ MARIANN (2011), Dominák és relicták: a nem és a társadalmi státusz hatása a 14. századi oklevelek női neveire. In: *Kláriskok. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*. Szerk. CSISZÁR GÁBOR–DARVAS ANIKÓ. Bp. 311–7.
- J. SOLTÉSZ KATALIN (1979), *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Bp.
- SZABÓ GÉZA (1989), A földrajzi nevek és az élőnyelvi kutatások. *MNyTK.* 183: 166–70.

- SZATHMÁRY JÓZSEF (1985), Felső-Bodrogköz földrajzi neveinek nyelvjárási tanulságai. *Nyr.* 109: 75–82.
- TÓTH LÁSZLÓ (1974a), A nyírségi Székely község földrajzinév-ismerete. *Nyr.* 98: 13–25.
- TÓTH LÁSZLÓ (1974b), Az általános iskolai tanulók földrajzinév-kultúrájáról. *Nyr.* 98: 473–5.
- TÓTH LÁSZLÓ (1976), Földrajzi neveink 1945 után. *MNy.* 72: 348–51.
- TRUDGILL, PETER (1997), *Bevezetés a nyelv és a társadalom tanulmányozásába.* Szeged.
- VÖRÖS FERENC (2004), *Családnév kutatások Szlovákiában.* Pozsony.
- WARDHAUGH, ROLAND (2002), *Szociolingvisztika.* Bp.
- ZSOLNAI JÓZSEF (1967), A lakosság földrajzinév-ismeretének vizsgálata. *Nyr.* 91: 191–8.

